

## ร.ร.วิถิปุทธ ปฏิรูปการศึกษาย่างบูรณาการ\*

เรื่องโรงเรียนวิถิปุทธนี้ ซึ่งรัฐบาล โดยกระทรวงศึกษาธิการได้มีนโยบายอย่างนี้ขึ้น ซึ่งทำให้เราได้มีโรงเรียนที่เรียกว่า วิถิปุทธ

นโยบายและการริเริ่มงานของรัฐบาลครั้งนี้ ก็เป็นการมาให้โอกาสทำให้เกิดการประสานร่วมมือกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันที่มีอยู่แล้วนี้ ได้ปรากฏตัวชัดเจนออกมาแล้วก็มาร่วมแรงร่วมใจกันทำงานให้ได้ผลก้าวหน้ายิ่งขึ้น คือการที่ทางรัฐบาลทำ จัดตั้ง ร.ร.วิถิปุทธ เป็นการให้โอกาสหรือเปิดช่องแก่พลังที่มีอยู่นี้ ก็เพราะว่าเรารู้กันดีอยู่แล้วว่า สังคมไทยนั้นเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมเป็นต้น เรียกว่าเป็นชีวิตจิตใจของคนไทยสืบมาเป็นเวลายาวนาน ในทางการศึกษาเรารู้กันดีว่า แต่ก่อนนี้วัดก็เป็นศูนย์กลางของการศึกษา

จนกระทั่งเมื่อเราปรับระบบการศึกษาแบบตะวันตกมาจัดแล้ว เราก็ยังไม่ถึง ในหลักสูตร กระทรวงศึกษาธิการก็ยังมี การจัดวิชาทางศิลปกรรม วิชาทางพระพุทธศาสนาเข้าไป แม้ว่าบางครั้งจะมีปัญหา เรื่องน้อยไปมากไปหรือว่า บกพร่องหรืออะไรก็ตาม ควรแก้ไขปรับปรุง แต่รวมแล้วก็คือยังมีอยู่นอกจากนั้นก็ยังมีท่านที่มองเห็นประโยชน์เห็นคุณค่ามีความรู้ความเข้าใจพอสมควร เมื่อมาเป็นผู้รับผิดชอบ ในทางการศึกษา ก็เอากุศลเจตนา ความตั้งใจดี ความรู้ความเข้าใจของตัวเองนั้นมาเสริมเข้า โดยที่ว่า ในองค์กรหรือในสถาบันการศึกษาที่ตัวเองรับผิดชอบนั้นก็จัดให้มีกิจกรรมการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เพิ่มขึ้น

อันนี้ก็พลังที่ว่า มีมาเรื่อยๆ แต่ที่นี้การที่มีการจัดเสริมหรือประกอบเข้ามาเหล่านี้ก็มีในลักษณะต่างๆ ซึ่งอาจจะแยกได้ โดยสรุปเป็น ๒ แบบ

แบบที่ ๑ คือว่า ผู้ที่มองด้านวัฒนธรรม ซึ่งจะเป็นที่เด่นชัดทางด้านในแง่ของรูปธรรม เป็นวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ เป็นกิจกรรม เช่น เรื่องของการสวดมนต์ ไหว้พระ การไหว้ การกราบ แล้วก็กิจกรรมตาม ประเพณี ตลอดจนการนั่งสมาธิ

แบบที่ ๒ มีเรื่องของคำสอนทางด้านหลักธรรม ทางด้านศิลปกรรมเข้าไปด้วย อันนี้ก็มักกันอยู่ เป็นระดับที่เรียกว่ามองเห็นได้ง่ายหน่อย

นอกจากนั้นก็ยังมีอีกกลุ่มหนึ่ง คือท่านที่มองลึกลงไปที่หลักการของพระพุทธศาสนา เห็นว่า น่าจะนำเอาหลักการทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาขึ้นมาเป็นแกนในการจัดการศึกษาเลยทีเดียว เรียกว่าเป็นการจัดการศึกษาบนฐานแห่งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านเหล่านี้ก็มีอยู่บ้าง เช่น มีโรงเรียนอยู่ที่จัดมาอย่างน้อยก็ ๒-๓ แห่งแล้ว ทั้งโรงเรียน หรือสถาบันประเภทที่จัดการศึกษาทางพระพุทธศาสนาเข้ามา

\* บันทึกวิถิปุทธธรรมกถา โดย พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม ๒๕๕๗ ณ วัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม ดำเนินการ โดย ดร.ไพรัช สุแสนสุข และ ดร.บรรเจิดพร รัตนพันธ์ุ กระทรวงศึกษาธิการ

เสริมมาประกอบรวมอย่างนี้ โดยรูปแบบวัฒนธรรมประเพณีที่ดี แล้วก็ทางด้านท่านที่จัดในแง่ของหลักการ ลงไปในส่วนลึกเลยก็ดี ต่างคนก็ต่างทำกันมา ตามริ้วแรงกำลัง ความสมัครใจของตนเอง ก็เรียกว่า พูๆ ยุกๆ และบางแห่งก็ตั้งใจจริงจัง เพราะริเริ่มมาได้ไม่นานก็หวังว่าจะเจริญก้าวหน้าต่อไป

ก็พอดีว่าเมื่อทางกระทรวงศึกษาธิการได้ริเริ่มโครงการนี้ มีโรงเรียนวิถิปุทธขึ้นมา ก็จึงบอกว่าเป็นการ เปิดช่องให้โอกาส ทำให้โรงเรียนเหล่านั้น ทั้งแบบที่เน้นทางด้านวัฒนธรรมประเพณีรูปแบบที่ดี ทางด้าน ของเนื้อหาสาระหลักการที่ดีนี้ ได้มาแสดงตัวให้ปรากฏชัด แล้วเข้าสู่ระบบ แล้วก็สามารถจัดได้เต็มรูปแบบ คือไม่ใช่เป็นเพียงว่าเหมือนแฝงอยู่

ทีนี้ เมื่อมาจัดได้ปรากฏตัวจริงจางอย่างนี้ก็เป็นการประสานกัน ก็เป็นเรื่องของทาง กระทรวงศึกษาธิการเอง ที่ว่าจะร่วมมือหรือว่าเป็นศูนย์กลางของการประสานความร่วมมือนั้น เพื่อจะให้ การศึกษาของพระพุทธศาสนาที่มีผู้ตั้งเค้าได้ดำเนินมาบ้างแล้วนี้ แล้วก็ได้รับแรงหนุนของกระทรวงนี้ได้มี ความเข้มแข็งมั่นคงกันต่อไป

แต่ทั้งนี้อย่างน้อยก็ควรตั้งก็สังเกตว่า ก็ควรจะให้ทั้งแบบที่เน้นเรื่องวัฒนธรรมประเพณี รูปแบบ ภายนอก ด้านที่เน้นหลักการเนื้อหาสาระนั้นมาประสานกัน เพราะทั้งสองอย่างนี้ ถ้าประสานกันด้วยดีแล้ว ก็ จะกลายเป็นสิ่งที่เกื้อกูลหนุนเสริมซึ่งกันและกัน ไม่ได้ขัดแย้งกันเลย แล้วจึงจะสมบูรณ์ด้วย จะมีแต่อย่าง เดียวก็ไม่ได้ อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ควรตั้งไว้ เป็นที่สังเกตอันสำคัญอย่างหนึ่ง

นี่ก็เรียกได้ว่าเป็นความเป็นมาของโรงเรียนวิถิปุทธโดยย่อ เมื่อโรงเรียนวิถิปุทธเกิดขึ้นมาแล้ว กลายเป็นคำใหม่ ก็อาจจะต้องมีการพูดถึงความหมายกัน แต่ที่จริง คำว่า โรงเรียนวิถิปุทธก็มีความหมายชัด อยู่ในตัวแล้ว เพราะคำเหล่านี้เรามาใช้ในภาษาไทย จนเป็นคำไทยไปทั้งหมด

โรงเรียน วิถี วิถีก็ทาง พุทธ ก็รู้กันอยู่แล้ว ถ้าแปลง่ายๆ ก็โรงเรียนที่ดำเนินตาม หรือจัดการศึกษาตาม แนวทางแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า นี่ถ้าแปลแบบยาว ถ้าแปลให้สั้นลงไปก็จะเหลือคำว่า โรงเรียนที่จัด การศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้า เพราะว่าเมื่อบอกตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ก็คือตามคำสอนของ พระองค์นั่นเอง

ทีนี้เมื่อจัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้าแล้ว อ้าว ก็เมื่อจัดตามแนวทางของพระพุทธเจ้าก็จะ เป็นอย่างไรละ ก็เป็นการศึกษาที่จัดการตามแนวทางที่จะนำคนให้พัฒนาไปสู่ความเป็นพุทธะนั้นเอง อัน เดียวกัน จะแปลว่า โรงเรียนที่ดำเนินการศึกษา จัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้า ก็คือพูดว่า โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามแนวทางที่จะพัฒนาคนให้เป็นพุทธะนั้นเอง ก็อันเดียวกัน

นี่การที่จะจัดการศึกษาอย่างนี้ได้ ก็มีว่า ตอนนี่เราจัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้า โน้น เหมือนกับว่าเรามีพระพุทธเจ้าเป็นหลักอยู่ แล้วมีพวกที่เป็นผู้บริหารเป็นต้น ที่จัดการศึกษา ผู้ที่จัด ผู้ที่ ดำเนิน ตลอดจนกระทั่งว่าผู้เล่าผู้เรียนนี้ ก็จะต้องมีความเชื่อถือ ยึดถือ ในหลักนั้น ก็จะต้องมีตัวเชื่อม ก็คือ เราจะต้องมีศรัทธาตนเอง

ก็หมายความว่า ที่เราจะจัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้าได้นั้น ก็คือเรามีความเชื่อใน พระพุทธเจ้า เชื่อในคำสอนของพระองค์ ก็เรียกง่ายๆ ว่ามีศรัทธา

ศรัทธาตัวนี้เป็นตัวเชื่อมโยง แล้วยิ่งศรัทธาที่มีความเข้มแข็งแรงกล้าเท่าไร ก็จะทำให้เรามีกำลังใจที่จะทำด้วยความจริงใจเท่านั้น แต่ศรัทธาที่มีความเข้มแข็ง เรียกว่าเป็นความมั่นใจจริงก็ต่อเมื่อมีปัญหาด้วยมองเห็นความหมาย มีความเข้าใจ มองเห็นคุณค่า มองเห็นประโยชน์ ถ้าไม่มองเห็นประโยชน์ แล้วก็รวมทั้งในแง่พุทธศาสนา ต้องมองเห็นความจริง และความจริงกับประโยชน์นั้นต้องไปด้วยกัน มองเห็นว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าหรือธรรม นี่เป็นความจริง พอเห็นว่าเป็นความจริง ปัญญาอย่างนี้ก็เชื่อเลย เกิดศรัทธาขึ้นมาเอง

พอเห็นความจริง ความจริงนี้มาใช้เป็นประโยชน์ได้ เป็นประโยชน์แก่ชีวิตแก่สังคม พอความจริงนี้มาใช้ก็ยิ่งเชื่อขึ้นไปอีก เรียกว่าความจริงที่เป็นประโยชน์ เอามาใช้ประโยชน์ได้ ตอนนี้แหละที่ศรัทธาจะเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ แล้วตอนนี้ เราก็จะพยายามที่จะศึกษาให้รู้เข้าใจ ให้ชัดเจน มีปัญญาเข้าถึงหลักการ คำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วก็มองเห็นทางที่จะนำมาใช้ประโยชน์ ให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ชีวิตมนุษย์และสังคมต่อไป ฉะนั้น ตอนนี้ก็เท่ากับว่าเรามองเห็นตัวเชื่อมที่สำคัญ แล้วเป็นองค์ประกอบหรือคุณสมบัติที่สำคัญที่จะทำให้เรานี้ดำเนินงานได้สำเร็จก็ต้องมีศรัทธาในความหมายที่ถูกต้อง

ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา มีความมั่นใจมีความเข้มแข็งมีกำลังใจแรงกล้าที่จะทำการให้สำเร็จ โดยมีจุดมุ่งหมายก็คือเห็นว่า คนนี้จะต้องมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จนกระทั่งเรียกว่าเป็นผู้ที่เราเรียกว่าเป็นพุทธะ

พุทธะก็คือมนุษย์ที่สมบูรณ์นั่นเอง ก็ทุกคนก็มีจุดหมายไปสู่สิ่งที่ตั้งไว้อย่างนี้ อันนี้ก็เป็นเรื่องของความหมาย แล้วความหมายอันนี้ก็พอพูดอีกทีหนึ่ง โยงมาหาศัพท์ที่เราคุ้นกันอยู่แล้ว ยิ่งสำหรับพระภิกษุสงฆ์แล้วก็ยิ่งง่าย เพราะคำว่าวิถี ที่แปลว่าทางนี้ ก็คือคำเดียวกับคำว่า มรรคนั่นเอง วิถีก็ทาง มรรคก็ทาง

ทีนี้ ที่เราพูดว่ามรรค มรรคนั่นก็คือหลักธรรมข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา ฉะนั้นพอบอกว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ในทีนี้ ที่บอกว่าจัดการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธเจ้า คือจัดตามมรรคของพระพุทธเจ้านั่นเอง

พอจัดตามมรรค มรรคอยู่ที่ไหน มรรคก็อริยมรรค มัชฌิมาปฏิปทา หรือทางอันมีองค์แปดประการ อันประเสริฐ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น มีสัมมาสมาธิ เป็นปริโยสาน ข้อต้นข้อสุดท้าย ๘ ข้อ

สรุปลงในหลักการย่อ ที่เรียกว่า สติ สมาธิ ปัญญา แล้วมาจัดเป็นการศึกษา เรียกว่า ไตรสิกขา ตกกลงมาเป็นการศึกษานี้เอง แต่เราไปๆ มาๆ ที่ว่า จัดการศึกษาวิถีพุทธตามแนวทางของพระพุทธเจ้า คือตามมรรค คือตามสติ สมาธิ ปัญญา ตกกลงก็คือตามไตรสิกขานั้นเอง ก็มาลงตรงนี้ แล้วก็ไตรสิกขาที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า ก็คือหลักการศึกษาศาสตร์ของพระพุทธศาสนา ชัดเจนก็มาบรรจบกันที่ว่า ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ ก็มาลงที่ว่า เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา

ทีนี้ ไตรสิกขานี้สำหรับคฤหัสถ์นี้ เวลาเอามาจัดจริงๆ แล้ว เราก็พูดลงไปสู่รายละเอียด หลายชั้นหลายระดับ อย่างน้อยเราก็สามารถขยายไปตามหลักที่เรียกว่า บุญกิริยา หรือบุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ที่เน้นในด้านรูปธรรม ก็คือทาน สติ ภาวนา ก็เอาหลักไตรสิกขานี้มาขยาย แล้วก็มาเน้นในระดับชีวิตของคนที่อยู่ร่วมสังคม ก็คือทาน และสติ และภาวนา ก็พัฒนาตัวคนทั้งด้านจิตใจ และปัญญา ให้มันมีคุณภาพดีที่

จะมาหนุนเรื่องของพฤติกรรม การอยู่ร่วมกันในสังคม และการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมอะไรต่างๆ นี้ ในระดับศีล และการที่จะมาเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันในเรื่องของปัจจัย วัตถุประสงค์ที่อาศัยในความเป็นอยู่ต่างๆ เหล่านี้ เพื่อให้สังคมนี้อยู่ดี และสังคมนี้ก็กลับมาเป็นสังคมที่เกื้อกูล เอื้อต่อการพัฒนาของมนุษย์นั้นอีกทีหนึ่ง

ฉะนั้น ในแง่ของไตรสิกขานี้ พอมาถึงระดับสังคมคฤหัสถ์ เราก็ไม่ลืมหลักทาน ศีล ภavana เพื่อมาจัดระบบสังคมนี้ให้เป็นสังคมที่เอื้อต่อการที่คนแต่ละคนนี้จะดำเนินการตามไตรสิกขานั้น โดยสมบูรณ์ต่อไป

อันนี้ก็เป็นเรื่องของการที่จะลงไปสู่รายละเอียด ในที่นี้ก็จะไม่กล่าวให้มากในแง่ของหลักการ เพราะยังมีข้อที่ควรจะต้องพูด ที่เป็นเรื่องทำความเข้าใจต่างๆ ไป

ทีนี้ ว่าถึงเรื่องไตรสิกขานี้เป็นตัวการศึกษาหรือหลักการศึกษและเป็นสิ่งที่เขาเรียกปัจจุบันว่าเป็นตัวกระบวนการศึกษา

เป็นกระบวนการศึกษาที่มันสอดคล้องกันตามธรรมชาติของชีวิตของมนุษย์ ชีวิตของคนเราก็ต้องมีการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก เรามีพฤติกรรมด้วยกาย วาจา ตลอดจนกระทั่งทางจิตใจก็คิด แล้วก็ในด้านของการสื่อสารสัมพันธ์ในการรับรู้ต่างๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งหมดนี้ ก็อยู่ในขอบเขตของชีวิตของเรา ที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับตลอดเวลา เรียกว่าต้องใช้มันอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ในการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกด้วยการรับรู้คือฟังเป็นต้น ตลอดจนการกิน อยู่ เสพบริโภค แล้วก็การอยู่ร่วมกันในสังคม พุทธา ปราศรัยอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันก็มาโยงกันกับเรื่องของสภาพจิตใจว่า เรามีเจตนา มีเจตน์จำนงอย่างไร มีแรงจูงใจอะไร เราก็จะมีการรับรู้ คือ ฟัง สื่อสาร และมีการพฤติกรรมกระทำต่อสิ่งทั้งหลายภายนอกไปตามเจตน์จำนงและแรงจูงใจ ตลอดจนคุณสมบัติทางด้านจิตใจที่ดีและร้ายเหล่านั้น

ฉะนั้น เรื่องของจิตใจก็ต้องเป็นตัวประกอบรวม หรือองค์รวมที่ไม่สามารถจะขาดได้ในการพัฒนา เราจะพัฒนาการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เช่นพฤติกรรมในการอยู่ร่วมสังคม เราก็ต้องพัฒนาคุณภาพจิตใจของเขาไปด้วย แล้วเขาจะทำได้แค่ไหน เขาจะรู้เข้าใจ ทำได้ดี ได้ผลหรือไม่ ก็อยู่ที่ปัญญาความรู้เข้าใจนั้น ก็ต้องพัฒนาปัญญาไปด้วย ทั้งหมดนี้เป็นกระบวนการของชีวิต ซึ่งเมื่อพัฒนาเราก็อยู่ในระบบที่เรียกว่าศีล สมาธิ ปัญญา พอพัฒนาศีลไป ก็ต้องอาศัยทางด้านจิต

ทางด้านจิตใจที่มีสมาธิเป็นแกน ก็มาหนุน เมื่อสมาธิและคุณสมบัติทางจิตใจดีขึ้น กระบวนการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมเช่น พฤติกรรมก็ดีขึ้นไปตาม ได้ผลยิ่งขึ้น ปัญญาพัฒนาขึ้นไปก็ยิ่งทำได้ผลโดยสมบูรณ์ มีประสิทธิภาพ ถ้าหนุนกันไปแล้วก็ปัญญาพัฒนาไปได้ก็ต้องมีจิตใจ เช่นมีความใฝ่รู้มีความอยากรู้อะไรจิตใจเข้มแข็งอดทนมีความเพียรพยายามในการแสวงหาความรู้ แล้วก็สติมีสมาธิอะไรต่างๆ ก็ต้องอาศัยหมดแล้วก็ต้องอาศัยพฤติกรรมกาย วาจา ในการที่เข้าไปแสวงหาความรู้ เช่นว่าไปฝึกฝนทักษะในด้านมือ ในด้านที่จะเรียนรู้อะไรจะเกิดปัญญา อาจจะต้องไปแยกส่วนประกอบของสิ่งเหล่านั้น จับมาทดลองดูอะไรต่ออะไร พฤติกรรมก็เข้ามาเกี่ยวข้อง ก็ต้องใช้วาจาในการปรึกษาหารือไต่ถาม ถกเถียง ก็เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันหมด

เพราะว่าพฤติกรรม การสื่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่ดี เรื่องของจิตใจที่ดี หรือคุณภาพทางจิตใจที่ดี แล้วก็เรื่องของปัญญาที่ดีนี้ เป็นองค์ประกอบ ๓ ด้านของชีวิตที่อาศัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อกันและกัน และก้าวไปด้วยกันตลอดเวลา นี่ก็คือ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักการที่ว่ามันเป็นความจริงของชีวิตที่เราไม่สามารถจะปฏิเสธได้

ฉะนั้นการศึกษาตามหลักของโรงเรียนวิถีพุทธนี้จึงเป็นการศึกษาตามกระบวนการของธรรมชาติ เป็นความจริงของชีวิตของธรรมชาติโดยทั่วไป

ทีนี้ เราก็มีการศึกษาที่เรียกไตรสิกขา นอกจากนั้นก็เมื่อคนพัฒนาไปตามหลักไตรสิกขา มีการเรียนรู้ฝึกหัด พัฒนานี้ไป เขาเจริญก้าวหน้าองงามยิ่งขึ้นไป ก็ต้องดูว่า เขาพัฒนาอย่างไร ทางพระพุทธศาสนาก็มีหลักสำหรับวัดผล เราก็เรียกว่าหลักภาวนา ๔ บางทีเราก็ไปดูที่คน เราเรียกคนที่พัฒนาแล้วว่าเป็นภาวิตะ หรือภาวิต เช่นอย่างในอังคุตตรนิกายก็ตาม ในคัมภีร์นิกายก็ตาม ก็จะมีกล่าวถึงพระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีภาวิต ๔ โดยสมบูรณ์แล้ว ก็คือเป็นภาวิตบุคคล หรือเป็นภาวิตัตตะ

ภาวิตบุคคลนี้ มีลักษณะ ๔ ด้าน ก็คือ ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว ภาวิตจิต มีจิตใจที่พัฒนาแล้ว ภาวิตปัญญา มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว ก็การพัฒนาคนด้วยไตรสิกขานี้ ก็จะมาปรากฏออกมาที่เป็นบุคคลที่เป็นภาวิต ๔ ด้าน อย่างที่กล่าวมา เราก็ใช้หลักภาวิต ๔ หรือเรียกเป็นการกระทำว่าภาวนา ๔ มาใช้เป็นหลักในการวัดผลการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งมาพอดีว่าสอดคล้องกับแนวคิดของตะวันตกเขาพูดมาในระยะหลังนี้

แต่ว่าความหมายไม่ถึงตรงกันทีเดียว ที่เขาเรียกว่าพัฒนาการทางกาย พัฒนาการทางด้านสังคม พัฒนาการทางด้านอารมณ์ พัฒนาการทางด้านปัญญา

ทีนี้ พัฒนาการทางด้านอารมณ์นั้น ที่จริงก็คือพัฒนาการทางด้านจิตใจนั่นเอง นี่ก็เป็นเรื่องของพัฒนาการต่างๆ ในรายละเอียดเราก็คงไม่ต้องพูดกันในที่นี้ แต่รวมความที่ใช้หลักไตรสิกขานี้เป็นตัวกระบวนการในการศึกษาและวัดผลด้วยภาวิต ๔ หรือภาวนา ๔ ประการนั้น ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนา

ขออย่าอีกที่ว่า ภาวิต ๔ นี้ วัดไปได้จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์ ถือว่าเป็นบุคคลผู้ใด เป็นผู้ที่มิใช่ลักษณะเป็นภาวิตแล้วทั้ง ๔ ด้านนี้ ก็คือพระอรหันต์นั่นเอง ย้ำว่า เป็นภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต และภาวิตปัญญา

โรงเรียนวิถีพุทธก็เลยนำเอาหลักการใหญ่ๆ สองอย่างนี้มาเป็นแกนกลางในการจัดการศึกษา หรือว่าจัดการการศึกษามูลฐานของหลักธรรมนี้ ก็ขอกกล่าวถึงหลักการไว้สั้นๆ เท่านั้นก่อน เพราะลงรายละเอียดแล้วก็ขยายไปได้หมด เพราะจากไตรสิกขานี้ แม้แต่เราขยายไปสู่มรรคมงคล ๘ เป็นมรรคมงคล ๘ แล้วก็ขยายต่อไปเป็นโพธิปักขิยธรรม ๓๗ จากโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ขยายไปอีก ขยายไปได้หมด จนกระทั่งหมดทั้งพระพุทธศาสนาเลย

ตอนนี้เราก็ไม่จำเป็นต้องไปขยายความกันถึงอย่างนั้น ก็มาดูในแง่ต่อไปก็คือว่า เมื่อพูดไปถึงหลักการของการศึกษาในทางพระพุทธศาสนาอย่างนี้แล้ว ก็ขอตั้งข้อสังเกตในแง่ลักษณะทั่วไปของการศึกษาแบบนี้

ว่าการศึกษาตามหลักการของพระพุทธศาสนา หรือการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธนี้ ขอย้ำว่ามีลักษณะที่เป็นการสอดคล้องหรือเข้ากับความจริงของโลกและชีวิต หรือจะใช้สำนวนอื่นก็ว่า เข้ากับความจริงของธรรมชาติ หรือเป็นการศึกษาบนฐานแห่งความจริงของธรรมชาติ คือชีวิตมันเป็นอย่างนี้แหละ มันมีความไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มันคงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ มันจะเป็นอย่างไรก็เป็นไปตามเหตุปัจจัย เมื่อทำเหตุปัจจัยดีมันก็เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เมื่อทำเหตุปัจจัยไม่ดี ก็เปลี่ยนแปลงไปในทางไม่ดี เรารู้ความจริงของธรรมชาตินี้แล้ว เราก็เอาความจริงนี้มาใช้ประโยชน์ ก็มาเปลี่ยนแปลงคนไปในทางที่ดี ด้วยการทำเหตุปัจจัยที่ดี อันนี้ก็เป็นเรื่องของการนำความจริงของชีวิตของโลก ของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ ก็เป็นการศึกษาบนฐานของความจริงของธรรมชาติ ที่ว่าสิ่งทั้งหลายมันเป็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ทั้งชีวิตร่างกาย ทั้งรูปธรรมนามธรรมนี้เป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งสิ้น และมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน แล้วเราก็มารู้ว่า แคมเข้มาก็คือตัวมนุษย์เอง มนุษย์นี้ธรรมชาติของมนุษย์เป็นอย่างไร

เราพูดกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ แล้วโยงเข้าหาหลักพระพุทธศาสนา บอกว่าประเสริฐได้ด้วยการศึกษา ก็หมายความว่ามนุษย์ที่ฝึกแล้วนั้นประเสริฐ อย่างในพุทธพจน์ที่บอกว่า *ทนฺโต เสฏฺโฐ มนุสฺเสสุ* ในหมู่มนุษย์นั้นผู้ที่ฝึกแล้ว ฝึกแล้วก็คือได้มีการศึกษาแล้วนี่ เป็นผู้ประเสริฐ รวมความพูดภาษาไทยง่ายๆ ก็คือมนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก แล้วก็ต้องฝึกจึงจะประเสริฐ ถ้าไม่ฝึกก็หาประเสริฐไม่ ที่ว่าฝึกนี้ ก็คือต้องเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา หรือต้องศึกษานั่นเอง ก็เลยมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา แล้วก็ความจริงของชีวิตอย่างนั้น มนุษย์นี้ไม่เหมือนสัตว์อื่น จะต้องมีการเรียนรู้ฝึกหัดพัฒนาจึงจะดำเนินชีวิตอยู่ด้วยดี แม้แต่อยู่รอดก็ต้องมีการเรียนรู้ จะอยู่แค่โดยสัญชาตญาณไม่สำเร็จ

ฉะนั้น ชีวิตก็จึงต้องมีการศึกษา จึงจะอยู่รอดได้ เราจึงพูดได้ว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา ก็คือมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกนั่นเองแหละ ต้องฝึกก็คือต้องศึกษา มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา แล้วก็จะได้เจริญได้ด้วย การศึกษานั้น เราก็เลยฝึกฝนพัฒนามนุษย์กันไป

เราเอาหลักการที่เป็นความจริงของธรรมชาติของมนุษย์นี้มาใช้เป็นฐานในการศึกษา แล้วเมื่อมนุษย์เป็นผู้รู้ตัวว่าจะต้องเรียนรู้ต้องศึกษาจึงจะอยู่ได้ เจอสถานการณ์อะไรต้องใช้ตาหูฟัง ให้รู้ให้เข้าใจมัน แล้วก็ต้องคิดพิจารณาว่าจะจัดการกับมัน ปฏิบัติต่อสถานการณ์นี้ ต่อประสบการณ์นี้อย่างไร ถ้าหากว่าไม่เรียนรู้ ดูฟัง ไม่ใช้ความคิด มันก็อยู่ไม่ได้ อยู่ไม่รอด

เพราะฉะนั้นชีวิตจะต้องศึกษาอยู่ตลอดเวลา นี่เป็นธรรมชาติ ฉะนั้นการศึกษาเป็นธรรมชาติของชีวิต แต่หมายถึงชีวิตที่จะอยู่รอดและอยู่ดีได้ หรืออยู่ดีและอยู่ดี

ถ้าอยู่ดีก็ต้องศึกษา ถ้าอยู่ดีก็ต้องศึกษาให้ดี ถ้าศึกษายังดี ศึกษาถูกต้องก็ยิ่งอยู่ดีได้ ชีวิตก็ยิ่งเลิศ ยิ่งประเสริฐ เพราะฉะนั้นก็เลยจะต้องให้การศึกษานี้เป็นสาระสำคัญของชีวิตเลย เราจึงพูดได้ตามภาษาของพระพุทธศาสนา ชีวิตคือการศึกษา มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา ชีวิตก็คือการศึกษา แล้วเมื่อแต่ละชีวิตศึกษารู้จักเรียนรู้ ประกอบกันเข้าเป็นสังคม ก็เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้

สังคมแห่งการเรียนรู้ เมื่อแต่ละคนที่เป็นสมาชิกรู้จักเรียนรู้ รู้จักศึกษามันก็มาเกี่ยวพันกัน ให้แต่ละคนได้มีโอกาสศึกษาพัฒนาชีวิตให้ดียิ่งขึ้น ฉะนั้น ทั้งสองอย่างนี้ก็มาประกอบกันเข้า ก็มนุษย์เป็นชีวิตที่

ศึกษา หรือชีวิตเป็นการศึกษา แล้วก็สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้นมา มนุษย์มีชีวิตแห่งการศึกษา ช่วยกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้นมา มันก็น่าจะเป็นอย่างนี้แล้วทั้งสองอย่างนี้ก็มาหนุนซึ่งกันและกัน เมื่อแต่ละคนมีชีวิตแห่งการศึกษา ก็สามารรถทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

แล้วสังคมแห่งการเรียนรู้นั้นก็กลับมาเกื้อหนุนแต่ละชีวิตให้สามารถศึกษาพัฒนาได้ดียิ่งขึ้น อันนี้รวมความก็คือว่าเป็นลักษณะทั่วไปของการศึกษาในพระพุทธศาสนาที่ถือธรรมชาติ ความจริงของธรรมชาติ และความจริงของชีวิต ความจริงของโลกมาเป็นฐาน อาตมภาพคิดว่า ก็คงมาพูดถึงเรื่องลักษณะทั่วไปไว้กว้างๆ เท่านั้นก่อน

ทีนี้ เวลาที่ เรามีปัญหาการเรียน การศึกษา และพูดกันมานานแล้วก็คือพยายามจะปฏิรูปการศึกษา การที่จะปฏิรูปการศึกษา แล้วหลายท่านก็บอกว่า ทำไปล่าช้าอยู่ เหมือนกับบริๆ รรๆ ไม่ลงมือซักที ว่ากล่าวกันไป จนกระทั่งบางทีก็รุนแรงเหมือนกัน แต่ทุกท่านก็หวังด้วยกันทั้งนั้น

การที่เราจะต้องปฏิรูปการศึกษา ก็เพราะเห็นว่ามันมีปัญหาเยอะแยะ ก็คือว่า การศึกษาที่ดำเนินมา จัดกันมานี้ ไม่สนองชีวิตและสังคม ไม่สามารถทำให้คนมีคุณภาพดีพอที่จะสร้างสรรค์สังคมที่ดี แล้วก็ปัญหาต่างๆ ก็เกิดขึ้นในโลกมากมาย ทั้งปัญหาชีวิต ทางด้านร่างกายก็ดี ทางด้านจิตใจก็ดี และปัญหาสังคม การเบียดเบียนข่มเหงเอาเปรียบกันตลอดจนกระทั่งความรุนแรงต่างๆ ไม่เฉพาะระดับชุมชนสังคมเท่านั้น แม้แต่ระดับโลก ก็ทะเลาะเบาะแว้งกันเกิดสงครามกัน รู้เห็นได้ยินกันอยู่ทุกวันนี้ เดียวนี้คำว่าความรุนแรงนี้ กลายเป็นศัพท์สามัญในชีวิตของมนุษย์ สมัยก่อนไม่มีคำว่าความรุนแรง เป็นศัพท์ที่เราเอามาจากคำฝรั่ง คือคำว่า **Violent** เดียวนี้ก็พูดกันเกลื่อนไปเลย

ยุคนี้แทบจะกลายเป็นยุคแห่งความรุนแรงไปแล้ว ก็เป็นปัญหาใหญ่ของสังคม แล้วส่งผลสะท้อนมาสู่ปัญหาชีวิตด้วย แล้วนอกจากนั้นมนุษย์ นอกจากรุนแรงต่อกันในหมู่มนุษย์เอง และยังรุนแรงต่อธรรมชาติด้วย ไปเบียดเบียนเอาเปรียบ ทำลายธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ทำให้ธรรมชาติเสื่อมโทรม ทรัพยากรธรรมชาติก็ห่อยหรือ มีมลภาวะต่างๆ ชีวิตมนุษย์ก็ไม่สามารถอยู่ได้ด้วยดี คุณภาพชีวิตก็เสื่อมโทรมลงไป อันนี้ก็เป็นปัญหาไปหมด ก็รวมความก็ทั้งชีวิตทั้งกายทั้งใจทั้งสังคม ทั้งสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ มันมีปัญหาเสื่อมโทรมกันไปหมดเลย แล้วไม่ใช่เฉพาะท้องถิ่นหรือชุมชน หรือประเทศ แม้กระทั่งทั้งโลกนี้ มันก็เป็นปัญหาไปทั้งหมด แล้วปัญหาเหล่านี้ในที่สุดก็ต้องถือว่าอยู่ในความรับผิดชอบของการศึกษา

ทีนี้ การศึกษาก็กลายเป็นว่า การศึกษาที่ดำเนินมานี้เป็นปัญหาในตัวเองแล้ว มีความบกพร่องแล้ว ไม่ใช่เฉพาะการศึกษาในระบบที่เราจัดกันอยู่นี้ในประเทศไทย แต่มันโยงไปถึงทั่วโลก แล้วว่ากันไป การศึกษาของประเทศเองที่จัดปัจจุบันก็เป็นระบบของสากล ที่เราเรียกว่าสากล คือจัดตามแนวทางของตะวันตกนั่นเอง ก็การศึกษาแบบเดียวกัน รวมความก็คือการศึกษาระบบนี้นั้น ไม่ปลอดภัย จะต้องมีการแก้ไขปฏิรูป ทีนี้มองแล้วว่า การศึกษาที่จัดกันอยู่นี้ ไม่ได้ให้ผลดี สมตามความมุ่งหมาย แก้ปัญหาไม่ได้ กับก่อให้เกิดปัญหามากมายแล้ว เฉพาะลำพังแค่ระบบการศึกษา การจัดการศึกษาที่มีมานี้มันก็ไม่ถูกต้องไม่ได้ไม่พออยู่แล้ว

แถมในเมืองไทยเรานี้ เรายังบอกว่า แม้แต่การศึกษาที่จัดอยู่นั้น คุณภาพยังคงต่ำด้อยลงไปอีก อันนี้มันเท่ากับกำลังสองเลย ตัวระบบที่จัดมันก็แยกอยู่แล้ว เป็นปัญหา แล้วนี่ตัวที่จัดนั้นมันกลับเสื่อมลงไปอีก เรามามีการทำกรวิจัยว่า คุณภาพการศึกษา คุณภาพสติปัญญา อะไรเป็นต้นของเด็กของนักเรียนไทยนี้เสื่อมลงไป ก็ยังทำให้เห็นว่าปัญหาในทางการศึกษานี้มีมากมายเหลือเกิน เราจะรอช้าไม่ได้แล้ว จะต้องปฏิรูปการศึกษา นี่การปฏิรูปการศึกษานี้ทำอย่างไร

ปฏิรูปการศึกษานี้ว่ากันไป ถ้ามองในแง่พระพุทธศาสนา ก็ปฏิรูปก็ไม่ใช่อะไรหรอก ก็คือปรับการศึกษานี้ให้มันตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาติ เท่านั้นเอง การศึกษาที่มันเป็นอย่างนี้ไม่ตรงตามความเป็นจริง ก็ไปวิเคราะห์กันดู ว่ามันเป็นอย่างไร มันไม่สมไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ทั้งของชีวิตของโลกของสิ่งแวดล้อมทั้งหลายนี้ มันไม่สอดคล้อง บางพวกก็บอกว่าเป็นเพราะไปแยกส่วน มองเป็นส่วนๆ ก็เลยทำให้มองเห็นผิดพลาดไป เอียงไปข้างโน้นข้างนี้ ก็ต้องมามองแบบองค์รวม อันนั้นเราก็จะไม่มาวิเคราะห์กันในที่นี้

รวมความก็เป็นอันว่า การศึกษานี้มีจุดอ่อน ขอบกพร่อง จะต้องแก้ไขปรับปรุง ก็ปรับเปลี่ยนใหม่ปรับให้ตรงกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ฉะนั้นการปรับนี้ เราก็ไม่เรียกว่าเป็นการก้าวหน้าหรือถอยหลังทั้งนั้นแหละ มันก็คือว่า ความจริงมันไม่เข้าใครออกใคร ไม่อยู่ข้างหน้า ข้างหลัง ไม่มีเก่ามีใหม่ ความจริงก็อยู่ของมันอย่างนั้นตลอดเวลา เราก็เป็นเพียงต้องรู้ความจริง แล้วก็ปรับระบบการศึกษา การดำเนินงานของเราให้สอดคล้องตรงกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เช่น ธรรมชาติของมนุษย์เป็นต้น แล้วเมื่อเราปรับให้เข้ากับความเป็นจริงของธรรมชาติ ก็หมายถึงการจะให้ความจริงนั้นมันออกผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิตแก่สังคมของเรานั้นเอง

ที่ว่าสอดคล้องความจริงนี้ ก็คือมีปัญหาที่รู้ความจริงที่จะนำเอาความจริงนั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เหมือนกับที่เรารู้ความจริงของไฟ ว่าไฟมันเป็นอย่างไร มันร้อน มันมีอุณหภูมิเท่านั้น มันจะเผาร่างกายเราได้ อุณหภูมิเท่านี้ มันจะเผาสิ่งนั้นให้ละลายหลอมไป เรารู้ว่า อ้อ ธรรมชาติของมันเป็นอย่างนี้แล้ว เราก็ปฏิบัติต่อมันได้ถูกต้อง ปฏิบัติในแง่ที่ว่าไม่ให้เกิดโทษ แต่ว่าให้เป็นประโยชน์ หลีกเลียงไม่ให้มันก่ออันตราย มันไหม้ตัวเรา ไม่ไหม้ทรัพย์สินสมบัติต่างๆ แล้วก็เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการหุงต้ม ในการทำกิจกรรม ตลอดจนอุตสาหกรรมต่างๆ อันนี้ก็อยู่เราเข้าใจรู้ความจริงแล้วสามารถที่จะเอาความจริงนั้นมาใช้ประโยชน์ได้แค่ไหน อันนี้ก็เป็นเรื่องของการปฏิรูปการศึกษาในความหมายที่ว่า เราเรียกว่าพระพุทธศาสนา ซึ่งที่จริงจะเรียกอย่างไรก็ได้ เพราะว่ามันก็เป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว ถ้าอะไรจัดไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงมันก็ไปไม่ไหว มันไปไม่ตลอด

เอาละ เป็นอันว่า การปฏิรูปการศึกษานี้ เราก็มาปรับซะ ให้มันสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาตินั้น แล้วก็ให้การปฏิบัติต่อความจริงนั้นอำนวยผลเป็นประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์เป็นไปในทางสร้างสรรค์

มาถึงตอนนี้ เราก็มาคุยว่า การปฏิรูปการศึกษานี้มันควรจะมีลักษณะสำคัญอย่างไร อาตมภาพขอตั้งเป็นข้อสังเกต



ข้อสังเกตในเรื่องการปฏิรูปการศึกษา เวลาที่เรายอมรับกันมากกว่าจะต้องมีการพัฒนาคนขึ้นมาเป็นแกนของการพัฒนาทุกอย่าง เดียวนี้เรายอมรับกันทั่วแล้วแหละ มัวไปเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม พัฒนาโน่นพัฒนานี่ พัฒนาวิชาการอะไรต่างๆ ในที่สุดยอมรับว่า ที่แท้แล้วฐานของมันคือพัฒนาตัวคน คือพัฒนาคนขึ้นเป็นฐานของการพัฒนาทุกอย่าง หรือเป็นแกนของการพัฒนาทุกรูปแบบ

ก็การศึกษาปัจจุบันยอมรับ การปฏิรูปการศึกษาก็จะมีความหมาย และมีเป้าหมายอันนี้อยู่ด้วย ก็คือการพัฒนาคนขึ้นมาให้เป็นแกนของการพัฒนาทุกอย่าง แต่กระนั้น บางทีเราก็กังขาใจความหมายของการพัฒนาคนไม่เท่ากัน หลายคนหลายแห่งทีเดียวนี้ มองการพัฒนาคนแค่ว่า ถ้าจะใช้ศัพท์ เขามองแค่การพัฒนาเครื่องมือที่ไปให้คนไปใช้ แล้วพัฒนาความสามารถในการใช้เครื่องมือที่นั่น เช่น วิชาชีพต่างๆ นี่ นั่นมันไม่ใช่การพัฒนาตัวคน เป็นการพัฒนาเครื่องมือของคน เครื่องมือที่คนจะเอาไปใช้ แล้วฝึกเขาให้มีความสามารถในการใช้เครื่องมือที่นั่นอย่างดี มีประสิทธิภาพ คล่องแคล่วชำนาญ แต่ตัวคนนั้น เขาจะเป็นอย่างไร จะมีคุณภาพอย่างไร บางทีเราไม่เอาใจใส่ ดีไม่ดีการศึกษากลายเป็นสิ่งที่เขาเรียกเป็นทำนองอุปมาว่า เป็นการจัดหาอาวุธให้แก่โจร นี่ถ้าหากว่าการศึกษาเป็นแบบนี้ เราจะบอกว่าเป็นการพัฒนาคนไม่ได้ ฉะนั้นต้องแยกให้ถูก ระหว่างการพัฒนาเครื่องมือ และความสามารถที่จะใช้เครื่องมือที่นั่นให้แก่คน หรือการพัฒนาตัวคนที่จะใช้เครื่องมือ

ในทางพระพุทธศาสนานี้แน่นอนว่า มันเป็นการพัฒนาถึงตัวชีวิตของคน ตัวคนทั้งคน ประสานกันหมด เป็นระบบอันเดียวกัน ไม่สามารถจะแยกเป็นด้านๆ ไปได้ เมื่อพัฒนารวมกันไปทั้งตัวคน เราเรียกว่าเป็นการพัฒนาคน แล้วคนนี่ที่พัฒนาก็จะรวมไปถึงให้เขามีเครื่องมือที่เหมาะสมกับเขา เราต้องพัฒนาคนขึ้นมา แล้วเรารู้ว่า เครื่องมืออย่างนี้จะเหมาะกับคนอย่างนี้ แล้วพัฒนาเขาให้มีความสามารถในการใช้เครื่องมือที่นั่นชำนาญคล่องแคล่วแล้วคนอย่างนี้จะไปใช้เครื่องมือที่นั่นในทางที่สร้างสรรค์ทำประโยชน์แก่ชีวิตและสังคมต่อไป

ถ้าขึ้นไม่พัฒนาคนที่จะใช้เครื่องมือ ก็ไปพัฒนาเครื่องมือและความสามารถชำนาญในการใช้เครื่องมือแก่เป็นโจร แก่เอาเครื่องมือที่นั่นไปใช้ในการเบียดเบียนทำร้ายกันและกัน

ฉะนั้นการพัฒนาคนนี้ การปฏิรูปการศึกษาก็จะต้องมองชัด ว่ามีความหมายแค่ไหน นี่มักจะมองกันอย่างเมื่อที่นั่นแหละ มองแค่การจัดหาเครื่องมือ และพัฒนาความสามารถในการใช้เครื่องมือที่นั่น จะต้องพัฒนาตัวคนขึ้นมา พระพุทธศาสนาก็จะเน้นจุดนี้

ต่อไปอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ เวลาเราเข้าสู่หลักการนี้ เราจะเห็นว่าการศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตทั้งหมด เพราะชีวิตที่ดีนั้น เป็นชีวิตแห่งการศึกษา ชีวิตจะอยู่ดีได้ต้องศึกษา ต้องเรียนรู้ ต้องคิดแก้ไข จัดการกับสถานการณ์ต่างๆ ที่ตัวเองต้องประสบตลอดเวลา

เมื่อชีวิตมันเป็นการศึกษาอย่างนี้ เราก็มาจัดมาปรับในการปฏิรูปการศึกษานั้นว่า โอ้ ชีวิตคนนั้นตั้งแต่เกิดมาแกก็ต้องหาทางอยู่รอด พอต้องอยู่รอดนี้ แกก็เริ่มศึกษาทันที การศึกษานี้เริ่มต้นทันทีเมื่อคนเกิดมา พอเกิดมาก็เริ่มหาทางอยู่รอด พอหาทางอยู่รอด แกก็เริ่มศึกษา แต่ว่าก็จะมีขีดความสามารถจำกัด เช่นว่า มี

เครื่องมือในการเรียนรู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันยังพัฒนาความสามารถไม่เพียงพอ เราก็ต้องอาศัยบุคคลอื่นมาเป็นกัลยาณมิตร มาเป็นสิ่งแวดล้อม มาช่วยเอื้ออำนวยอะไรต่างๆ อย่างน้อยก็ให้แบบอย่าง เป็นต้น

ฉะนั้น การศึกษามันก็เริ่มมากับชีวิต เมื่อเป็นชีวิตนี้เราก็มาเน้นในทางพระพุทธศาสนา บอกว่า เราเน้นที่ครอบครัว คือเริ่มที่พ่อแม่ โดยมีหลักการที่เรา รู้กันอยู่แล้ว หลักพระพุทธศาสนาเรามักจะพูดกันบ่อยๆ ว่า ปุพฺพาทจริยาติ วุจฺจเร

พรหมมาติ มาตาปิโตร อันนี้เราจะได้ยินบ่อย มารดาบิดาเป็นพระพรหม บางคนก็หยุดแค่นี้แหละ ไม่ไปต่อ พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแค่นี้ ตรัสว่า ปุพฺพาทจริยาติ วุจฺจเร มารดาบิดานั้นท่านเรียกว่าบูรพาจารย์ แปลว่าเป็นครูต้นหรืออาจารย์คนแรก

ฉะนั้น การศึกษาก็ต้องเริ่มต้นที่บ้าน ที่นี้เวลานี้เรามีระบบการศึกษา มีองค์กร มีสถาบันรับผิดชอบ เช่นโรงเรียน ฉะนั้น การศึกษาตอนนี้ก็ต้องมาประสานโยงให้มันครบวงจร ก็คือว่า การศึกษาที่โรงเรียนนี้จะต้องไปประสานร่วมมือกับที่บ้าน ให้เป็นการศึกษาที่เชื่อมต่อ และประสานกันก็เกี่ยวกับการศึกษาที่บ้าน ก็ให้การเรียนที่โรงเรียนไปเชื่อมต่อกันกับการเลี้ยงดูที่บ้านของพ่อแม่ อันนี้ก็เป็นจุดหนึ่งที่เป็นองค์ประกอบของการศึกษาวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธจะต้องคำนึงถึงอันนี้ด้วย อันที่หนึ่ง ก็ว่าไปแล้ว คือการพัฒนาตัวคนทั้งคน

สองก็คือ มามีการศึกษาโดยเน้นที่ครอบครัวที่บ้าน แล้วประสานกับโรงเรียน ให้โรงเรียนนี้หาทางเกื้อหนุนการศึกษาที่บ้าน ฉะนั้น เราอาจจะไม่ใช่เฉพาะให้การศึกษแก่เด็กที่มาจากบ้าน มาเรียน แต่ว่าอาจจะให้การศึกษ แม้แก่พ่อแม่ ที่ว่าจะไปเลี้ยงดูเด็กที่บ้านด้วย อันนี้ก็ขอผ่านไป เป็นอันว่าเน้นความสำคัญของครอบครัว

ต่อไปก็คือ ในการปฏิรูปการศึกษาอันหนึ่ง ก็เพราะมีปัญหาในด้านของสังคมส่วนรวม สังคมส่วนรวมมีปัญหาหลายอย่าง ในที่นี้จุดสำคัญที่จะต้องพูดก็คือเรื่องของระบบการปกครอง ที่เรียกว่าประชาธิปไตย

เราจะเห็นว่าประเทศไทยนี้มีปัญหามาก เรื่องประชาธิปไตย จนกระทั่งมีคำแบบชาวบ้าน จะเรียกว่า แสลงหรือไม่ก็ไม่ทราบ เกี่ยวกับประชาธิปไตยครึ่งใบเต็มใบอะไรพวกนี้ ศัพท์เหล่านี้ก็เป็นศัพท์ที่บ่งบอกถึงความบกพร่องของระบบประชาธิปไตย ที่เราใช้อยู่ ว่ามันไม่ก้าวหน้าไปด้วยดีสักที ทั้งในแง่ที่ว่า เป็นประชาธิปไตยตามระบบ หรือหลักการที่เขาวางไว้ก็ไม่ได้ แล้วจะให้การปกครองประชาธิปไตยที่จัดขึ้นมาแล้วนี้ มาเกื้อหนุนแก้ปัญหาสังคม ให้ชีวิต สังคม อยู่ดีมีความสุขร่มเย็นก็ทำไม่ได้ มันเป็นปัญหาเต็มไปหมด

ฉะนั้น การปฏิรูปการศึกษาก็หมายถึงการปฏิรูปประชาธิปไตยด้วย หรือการพัฒนาประชาธิปไตยเวลานี้ก็ยอมรับกันแล้วว่าจะต้องให้การศึกษานี้มาเอื้อต่อประชาธิปไตย นี้เมื่อพูดโดยสรุปรวบรัด เราพูดได้เลยว่าประชาธิปไตยจะเอาดีไม่ได้ ถ้าไม่สามารถพัฒนาคนให้มีธรรมาธิปไตย หมายความว่า ระบบประชาธิปไตยนั้นเราจะจัดระบบรูปแบบกระบวนการอย่างไรก็ตามขึ้นมา ถ้าในใจคนมันไม่มีคุณธรรมที่เรียกธรรมาธิปไตยแล้ว ไม่มีทางสำเร็จ นี้ในตัวบุคคลที่มีคุณสมบัติที่เรียกว่าธรรมาธิปไตย ก็แปลง่ายๆ ก็คือความรักธรรม รักความชอบธรรม รักความเป็นธรรม ถือธรรม ถือความถูกต้องดีงาม ความจริง เป็นใหญ่

เคารพหลักการ ไม่ทอดทิ้งละเลยหลักการเป็นต้น อันนี้ก็คือตัวธรรมาธิปไตย ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ต้องอยู่ในตัวคน ที่จะมามีส่วนร่วมในการปกครองแบบประชาธิปไตย ถ้าบุคคลที่มามีส่วนร่วมในการปกครองแบบประชาธิปไตย ไม่ว่าจะป็นระดับของผู้บริหารผู้ปกครอง หรือผู้เป็นสมาชิกของสังคมนี้ เป็นประหารราษฎร ถ้าไม่มีอันนี้อยู่มันก็ไม่สำเร็จ พอไปปกครองบริหารมันไม่เอาธรรมเป็นใหญ่ ไม่ถือหลักการ ไม่เคารพความจริง ความถูกต้อง ความชอบธรรมเป็นธรรม มันก็บริหารผิดเพี้ยนไขว่ไขวไป ฝ่ายประชาชน ประหารราษฎร มันไม่มีธรรมาธิปไตย ก็อภัย เขาไม่มีธรรมาธิปไตย ใจเขาไม่เอา ไม่รักธรรม ไม่รักความถูกต้อง ไม่รักความจริง ความดีงาม ไม่รักประโยชน์ที่แท้ของสังคม ของชีวิต เช่นเขาถือลาภ ถือผล หรือประโยชน์ตอบแทนเป็นใหญ่ เขาก็เลือกตั้งดีไม่ได้

ฉะนั้น ถ้าเราไม่สามารถพัฒนาธรรมาธิปไตยขึ้นมาในจิตใจของคนแล้ว ระบบประชาธิปไตยของสังคมก็ไม่สำเร็จ ฉะนั้น ระบบประชาธิปไตยของสังคมประเทศชาติจะต้องสัมพันธ์กับธรรมาธิปไตยในจิตใจของบุคคล ฉะนั้นเรื่องของการศึกษาของพุทธศาสนาก็แน่นอนว่า ในแง่นี้เราต้องการพัฒนาคนให้มีธรรมาธิปไตย แล้วคุณเอาคนนี้ไปใช้ในระบบการปกครองไหน ฉันทไม่ว่า หากว่าคุณพัฒนาคนให้มีจิตใจเป็นธรรมาธิปไตย มีการปกครองแม้แต่ราชาธิปไตย ราชวงศ์นั้นก็มีธรรมเป็นใหญ่ก็จะสร้างสรรค์ได้ไม่เบียดเบียนราษฎร ถ้าเป็นกษัตริย์ก็เป็นคณะที่ดี ตอนนีเราเห็นว่า แม้จะเป็นราชาธิปไตย บุคคลเดียวปกครอง คืออย่างไร เป็นคณะปกครองคืออย่างไร มันก็ยังไม่ดีทำให้ประชาชนร่วมกันปกครอง ตอนนีเราก็กเอาประชาธิปไตย

แต่ประชาธิปไตยก็คือเราก็กต้องรับผิดชอบมากขึ้น ว่าแทนที่เราจะให้คนเดียวดี กลุ่มคนกลุ่มเดียวดี มีธรรมาธิปไตย ตอนนีเราจะต้องพยายามให้คนทั้งประเทศ ทั้งชาติ มีคุณธรรมความดี เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ฉะนั้นประชาธิปไตยนี้จะต่อพัฒนาให้คนทั้งชาติเป็นคนดี หรืออย่างน้อยส่วนใหญ่เป็นคนดีให้ได้ แล้วก็แกนของการปกครองนี้ก็คือธรรมาธิปไตย ฉะนั้นก็การปฏิรูปการศึกษาครั้งนี้ของโรงเรียนวิถิพุทธนั้นก็เป็นการปฏิรูปประชาธิปไตย หรือจะเรียกว่าเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยก็ได้

อันนี้เป็นข้อสังเกตหนึ่ง ขอพูดไว้สั้นๆ เพราะมีหลายหัวข้อที่ต้องพูดต่อไป

ทีนี้ ข้อต่อไปก็คือว่า โลกปัจจุบันนี้เป็นโลกอยู่ในระบบการแข่งขัน การแข่งขันนี้เป็นโลกาภิวัตน์ คือครอบงำโลกไปแล้ว แผ่ไปทั้งหมด แล้วเราก็อยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์แห่งระบบการแข่งขันนี้ เราก็กเข้าสู่ระบบนี้ไปแล้ว แล้วเราก็กำลังรับเอาระบบแข่งขันนี้เข้ามามากขึ้นๆ จนกระทั่งจะเต็มประเทศแล้ว เราก็กไม่มีความพร้อมที่จะอยู่ในระบบนี้ อย่างน้อยเราก็กเทียบกับสังคมฝรั่ง เราก็กบอกว่าเรายังอ่อนความสามารถในการแข่งขัน ใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษว่า ยังมี **competitiveness** น้อย หย่อน อ่อน เมื่อขาดความสามารถในการแข่งขันนี้ มันก็อยู่ดีไม่ได้ พัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าไปสู่กับเขาไม่ไหว ฉะนั้นเราก็กจะต้องใช้การศึกษานี้มาพัฒนาคุณสมบัตินี้ เช่นความสามารถในการแข่งขัน

โรงเรียนวิถิพุทธก็มีหน้าที่จะต้องมาช่วยอันนี้ด้วย ให้คนที่ผ่านการศึกษานี้ไปอยู่ในสังคมแห่งการแข่งขันนี้ได้อย่างดี มองได้หลายระดับ ในแง่ส่วนตัวเขาก็กต้องยืนหยัดอยู่ได้ในระบบแข่งขันนี้ ไม่ล้มหรือว่าไม่ล้มละลาย หรือไม่ถึงกับสูญหายพินาศไป แล้วก็ทำให้ชุมชน สังคม ประเทศชาติ เข้มแข็ง

## เทปม้วนที่ 1 หน้า B

ขั้นตอน ประเทศชาติไทยมีความสามารถในการแข่งขันแค่ไหน พัฒนาการให้มีความสามารถนั้นขึ้นมา อยู่ในโลกได้อย่างเป็นผู้นำ ต่อจากนั้นเราก็เห็นโทษของระบบแข่งขัน ว่าระบบแข่งขันนี้ไม่ดีจริงหรือ มันก่อให้เกิดปัญหามากมาย และปัญหาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันโยงไปหาปัญหาสภาพแวดล้อม แล้วแต่ในสังคมนานาชาติ การเบียดเบียนกัน การเอารัดเอาเปรียบกันระหว่างประเทศต่างๆ นี้ มันก็มาจากระบบการแข่งขันนี้ด้วย แล้วในที่สุดก็ไปเบียดเบียนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ในที่สุดมันก็เป็นตัวการอันหนึ่งในการสร้างปัญหา

ฉะนั้น เราจะต้องคิดหาทางแก้ปัญหาก็เกิดจากระบบการแข่งขันนี้ด้วย เท่ากับว่าผู้ที่ปฏิรูปการศึกษาในยุคนี้ มีงานอย่างน้อย ๒ ด้าน ในเรื่องการแข่งขัน ก็คือ

๑. ทำให้คนของตัวเองนี้มีความสามารถที่จะยืนหยัดก้าวไปด้วยดีเป็นผู้นำในการแข่งขัน เอาชนะเขาได้

๒. เราเห็นโทษของการแข่งขัน โทษของระบบนี้ แล้วสามารถแก้ปัญหของระบบแข่งขันนี้ อยู่เหนือการแข่งขัน นำโลกนี้ไปสู่สันติสุข โดยให้ระบบแข่งขันนี้จะอยู่หรือไม่ก็ตามนี้ ไม่ให้มันเกิดโทษนั้น หรือให้เกิดโทษน้อยที่สุด อันนี้ก็เป็นปัญหาใหญ่ ซึ่งคิดว่าโรงเรียนวิถีพุทธนี้มาช่วยได้ นี่ก็คือการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าเมื่อเราเห็นความสำคัญของการแข่งขัน เราก็เห็นความสำคัญของการศึกษาที่จะมาช่วยมนุษย์ให้อยู่ด้วยดีในระบบการแข่งขันนี้ แต่อย่างที่บอก ขอย้ำว่า ไม่ใช่แค่ให้อยู่ด้วยดีในระบบแข่งขัน แต่ให้สามารถ

๑. นำการแข่งขันไปในทางที่ดี ให้เกิดโทษน้อยที่สุด

๒. ให้แก้ไขปัญหของระบบการแข่งขันได้ด้วย

ทำอย่างไรจะให้มนุษย์นี้ไม่ต้องมาอยู่ในท่ามกลางความขัดแย้ง เอารัดเอาเปรียบ ข่มเหงซึ่งกันและกัน ทำลายกัน แต่ว่าให้มาประสานเกื้อกูลต่อกันได้ ซึ่งเป็นปัญหาโลกแตก หรือเป็นปัญหาเรื่องสันติภาพ ที่พูดกันไปนักหนา แต่ทำไม่ได้สักที

อันนี้ก็ขอพูดต่อไป นี่ก็เป็นปัญหาเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นปัญหาของการปฏิรูปการศึกษาโดยตรงต่อไปก็มาพูดอีกแง่หนึ่งในด้านนี้ เรื่องของการศึกษานี้ เราให้การศึกษาแก่ตัวบุคคล บุคคลนั้นอยู่ในชุมชน ชุมชนนั้นก็เป็นที่ตั้งถิ่น ที่ตั้งถิ่นนั้นก็อยู่ในส่วนรวม เป็นตำบล อำเภอ จังหวัด แล้วรวมกันเป็นประเทศ จากประเทศก็มารวมกันเป็นโลกอีกทีหนึ่ง อันนี้การศึกษาที่ดีนี้ ตอนนีเมื่อโลกเป็นโลกาภิวัตน์แล้วแล้วจะต้องอยู่ร่วมกัน เป็นโลกใบเดียว มีปัญหาว่าจะทำอย่างไรให้อยู่ร่วมกันด้วยดี อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข อันนี้เป็นปัญหาใหญ่มาก แล้วการศึกษาจะต้องช่วยให้ได้ นี่ก็จะต้องมาประสานกัน ก็ประสานให้บุคคลและชุมชน ที่ตั้งถิ่นย่อมนั้น มันไปกลมกลืนและเกื้อกูลกันกับสังคมใหญ่จนกระทั่งถึงโลก ทำอย่างไรจะให้บุคคลนี้มีการศึกษาที่ดีที่สามารถรักษาท้องถิ่น รักษาชุมชนของเขานี้ให้อยู่ด้วยดี และพร้อมกันนั้นเขาอยู่ท่ามกลางโลก กระแสโลกเข้ามา เขามีปัญญาที่จะรู้จักปฏิบัติต่อกระแสที่เข้ามา ว่าอันใดดีอันใดไม่ดี อันใดเป็นโทษอันใดเป็นประโยชน์ อันใดที่เป็นโทษก็จะรู้จักป้องกัน ไม่รับ แก้ไข อันใดที่ดีก็จะรับเข้ามา มา

สร้างสรรค์ชีวิต สังคม ชุมชนของตัวเอง แล้วต่อจากนั้นก็คือต้องพัฒนาให้ชุมชนของตัวเองเป็นส่วนร่วมที่ดี ในชุมชนโลกนั้น ว่าเราจะอยู่กับเขาด้วยได้อย่างไร ไม่ใช่จะเอาแข็งทื่อ แล้วก็แตกแยกกับคนอื่น อยู่กับเขา ไม่ได้ ก็ใช่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น มันเป็นเรื่องของการศึกษาทั้งสิ้น ที่ว่าจะพัฒนาคนอย่างไร ที่ว่าเวลาเรามอง ในระดับที่กว้างลงมาตั้งแต่โลกจนถึงระดับท้องถิ่นนี้ ทำอย่างไรจะให้มันมาประสานกลมกลืนกันได้ เกือหนุนกันได้ อันนี้เป็นเรื่องที่ยากมาก แต่คิดว่าการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธนี่ช่วยได้แน่ ถ้าทำได้อันนี้ก็เป็นการปฏิรูปการศึกษาที่แน่นอน ต้องทำให้ได้จริงๆ ขอให้คิดกันอย่างจริงจัง

เวลานี้เป็นปัญหามากที่สุด มนุษย์แบ่งกันด้วยเรื่องเชื้อชาติ ด้วยเรื่องเผ่าพันธุ์ เรื่องผิว เรื่องศาสนา ลัทธิอะไรต่างๆ แล้วเอาสิ่งเหล่านี้มาเป็นเหตุให้แบ่งแยกกัน และก็จะถือเอาแต่ตัว โดยที่ไม่ยอมมองว่า เอ เราเป็นมนุษย์ที่อยู่ร่วมกัน ทำอย่างไรเราจะมีไมตรี อยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข ปรับตัวเข้าหากันได้อย่างไร มี วัฒนธรรมของตัวเองแล้ว แล้วเราจะสร้างวัฒนธรรมส่วนรวม ร่วมกันได้อย่างไรด้วย ไม่ใช่มองแต่เอา วัฒนธรรมของตัวเองอย่างเดียว อันนี้เป็นต้น มนุษย์ยุคนี้ เคยคิดกันหรือเปล่าว่าวัฒนธรรมของโลกควรจะ เป็นอย่างไร แล้วทำอย่างไรจะให้วัฒนธรรมท้องถิ่นแต่ละชุมชนนั้นเป็นส่วนร่วมของวัฒนธรรมโลกได้ โดย กลมกลืนเกือหนุนกัน ไม่ขัดแย้งกัน อันนี้เป็นเรื่องท้าทายความสามารถของมนุษย์ยุคนี้ ก็คือท้าทาย ประสิทธิภาพของการศึกษานี้เอง ก็หวังว่าโรงเรียนวิถิพุทธนี้จักสามารถดำเนินการปฏิรูปการศึกษานี้ได้ ก็ คือประสานเชื่อม ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นขึ้นไป จนถึงระดับโลกให้มันเกือหนุนเสริมซึ่งกันและกัน

ต่อไปก็อีกเรื่องหนึ่ง เวลานี้เรื่องวัฒนธรรมก็เป็นปัญหา ในประเทศต่างๆ นี้ ก็จะมีการห้วงใยเรื่อง วัฒนธรรมกันมาก แล้วจะมีวัฒนธรรมของฝ่ายรุกกับวัฒนธรรมของฝ่ายรับ ฝ่ายที่ถอยกับฝ่ายที่บุก เวลานี้ วัฒนธรรมของตะวันตกก็เป็นฝ่ายรุก วัฒนธรรมตะวันออกอย่างประเทศไทยนี้เป็นฝ่ายรับ ไม่รับเท่านั้น ถอย บางที่ถอยแล้วก็ต้าน

ท่านไม่ให้ต้าน วิธีการในการที่จะรักษาตัวและให้อยู่ดีนี่ ไม่ให้ต้าน ถ้าต้านก็พัง แล้วก็ไม่ได้สำเร็จด้วย เหมือนกับกระแสน้ำไหลมานี้ เวลาเราไม่เอาด้วย เราไม่ไปตามกระแส ทำอย่างไร